

SOSYALİZMDEN KAPİTALİZME, GEÇİŞ EKONOMİLERİNİN HUKUKİ NORMLARINDA NEO-LİBERAL İZLER: AZERBAYCAN

Ali Fuat Gökçe¹

Ahmet Tunç²

Yüksel Koçak³

Özet

Merkezi planlamaya dayalı sosyalist sistemden serbest piyasaya dayalı kapitalist sisteme geçiş süreci karmaşık kurumsal ve hukuki dönüşüm gerektirir. Sosyalizmden kapitalizme geçiş, ülkelerin ekonomik sisteminde ciddi değişimlere neden olur. Bu değişimler sancılı olmakta ve söz konusu ülkeler çeşitli ekonomik ve siyasal zorluklar içinde kalmaktadır.

Sosyalizmden kapitalizme geçiş süreci sadece bir ekonomik sistem dönüşümü olmasının ötesinde hukuki, toplumsal, kültürel, siyasal alanlarda da dönüşümleri içermektedir. Yeni sağ - neo-liberal ekonomik sistem, sosyalist ekonominin normlarının varlığını kabul etmemektedir.

1991'de komünist sistemin dağılmasıyla sosyalizmden kapitalizme geçişin ilan edildiği Azerbaycan, sahip olduğu nüfus ve ekonomik potansiyeli ile bölgede önemli bir aktördür. Azerbaycan bu geçiş sürecini yaşayan diğer ülkeler gibi çeşitli zorluklar yaşamıştır.

Bu bağlamda, çalışmanın amacı geçiş ekonomisi olarak neo-liberal ekonomik sisteme eklemlenen Azerbaycan'ın ekonomik alandaki hukuki değişimini incelemektir.

Anahtar Kelimeler:

Geçiş ekonomisi, Sosyalizm, Kapitalizm, Azerbaycan

1 Yrd. Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, e-mail: afgokce@kilis.edu.tr

2 Yrd. Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, e-mail: dr.tuncahmet@gmail.com

3 Yrd. Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, e-mail: yukselkocak@yahoo.com

FROM SOCIALISM TO CAPITALISM, THE NEO-LIBERAL INDICATIONS ON PRINCIPLE OF LAW OF TRANSITION ECONOMIES: AZERBAIJAN

Abstract

Transition from the socialist system that is based on central planning to the capitalist system that is based on free market is required to the complex institutional and juridical transformation. These transformations were painful and these countries were in economic and political difficulties.

The transition from socialism to capitalism involves not only an economic system transition but also in juridical, social, cultural, political- transitions. New right- neo-liberal economic system refuse the principle of law of socialist economy.

With the disintegration of the communist system in 1991 and the official declaration of the transition from socialism to capitalism, Azerbaijan is an important actor in the region in terms of its economic potential and population. Azerbaijan have had difficulties like the other countries that was exposed to same transition period.

In this sense, the aim of this study is to scrutinize the juridical transition of Azerbaijan on the economic area that was connected to neo-liberal economic system as a transition economy.

Key Words:

Transition economy, Socialism, Capitalism, Azerbaijan

Giriş

Kapitalizm 17. yüzyıl sonlarında Avrupa ülkelerinde serbest piyasa özelliği ile ortaya çıkmış ve ardından günümüze kadar olan süreçlerde kendi içinde bir evrime tabi olmuştur. Kapitalizmin kendi evrim sürecinde rekabetçi nitelikten tekelci niteliğe doğru yol alması sermaye sahipleri arasında da bir güç mücadelesinin yaşanmasına neden olmuştur. Bu güç mücadelesi kendini daha çok üretim ve daha çok kazanç amacına yönelik olarak emek üzerinde baskılara neden olmuştur. Emek üzerinde oluşturulan düşünceler ve politikalar siyasal temsiliyet alanında elde edilen haklarla sonuçlanırken, ideolojik alanda ise yeni kuramların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sosyalizm, kapitalizmin yapmış olduğu etkilerin sorgulanması sonucu kuramsal olarak Karl Marks (1818- 1883) ve Friedrich Engels (1820-1895) tarafından oluşturulmuş ve siyasal anlamda bir toplum düzeni olarak ilk kez 1917'de Sovyetler Birliği'nde uygulanmaya başlamıştır. Marks ve Engels sosyalizmi toplumsal gelişmenin kapitalizmden sonraki doğal bir aşama olduğunu belirtmişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği'nin teritoryal sınırları içinde ve siyasal etkisi altında birçok ülke sosyalizmi benimsemiştir. Ancak 1970'lerde görülen ekonomik kriz ve sonrasında neo-liberal politikalar sosyalizmin üzerinde olumsuz etkiler yapmış ve sosyalist blokta çözümlere ve dağılmalara neden olmuştur. 1980'li yılların ortalarından itibaren Sovyetler Birliği lideri Gorbacov'un ekonomik ve işletmecilik sistemi ile girişimcilerin bağımsızlığı, yetkileri ve haklarının geliştirilmesinden bahsetmesi ile başlayan ve devam eden "*açıklık ve yeniden yapılanma*" politikaları ile birlikte sosyalist ülkelerde de kapitalist uygulamalara geçilmeye başlanmıştır.

Bu çalışmada sosyalist sistemden kapitalist sisteme geçen ekonomiler arasında yer alan Azerbaycan'da, ekonomik alandaki hukuki normların değişimi ve gelişimi incelenecektir. Bundan amaç neo-liberal politikaların geçiş döneminde ülkelere nasıl sirayet ettiğini sorgulamaktır. Siyasal değişim ya da siyasal anlamdaki norm değişimleri konu kapsamı dışında tutulmuştur.

Bubağlamda öncelikle sosyalizm, kapitalizmden, kuramsal anlamda kısaca bahsedildikten sonra neo-liberal politikaların genel olarak izlediği yöntemler ve politikalar tartışılacak ve Azerbaycan'ın geçiş sürecinde ekonomik alanda hukuki değişimi bu politikalarla uyumlu olup olmadığı incelenecektir.

1) Kapitalizm, Sosyalizm ve Neo-Liberalizm Üçlüsü

Kapitalizmden sosyalizme geçişi açıklayabilmek için belki de en önemli hususlardan birisi emperyalizmle başlamak olacaktır. Emperyalizmi kavramsal olarak günümüze ait ya da 20. ve 21. yüzyıla ait bir kavram olarak ele almak hatalı olacaktır. Emperyalizmin özünde olan yönetme olgusunun yanı sıra yönetebilmek için yayılma ve bölmeyi de içermektedir. Latince imperium kökeninden gelen emperyalizm yönetmek ve dayatmak anlamına gelmektedir (Akalin, 2014: 22). Yönetebilmek için öncelikle hakim olmak gerekmektedir. Hakim olabilmek için hedef kitlenin kılcal damarlarına kadar yayılmak ve kendi içlerinde onları parçalara ayırmak gerekmektedir.

Romalı düşünür Çiçero “Roma illerinde yaşayanların Roma tarafından yönetilmelerinin kendileri açısından daha yararlı olacağını belirtmektedir” (Akalın, 2014: 23). Bu düşünce antik Roma döneminden itibaren emperyalizm varlığını göstermektedir. Emperyalizmi kapitalizm öncesi dönemde feodal ekonomik sistemin var olduğu zamanlarda imparatorluklar şeklinde görmek mümkündür. Antik çağdan başlayarak Roma İmparatorluğu, Hun İmparatorluğu, Vizigotların Avrupa istilası, Çin İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu hemen sayılabilecek emperyal devletlerdir. Bu devletler askeri güçlerini kullanarak fetihler yaparak ülkeleri ele geçirip kendi kurallarına göre yönetirken, günümüz emperyal devletleri, hedef ülkeye ekonomik ve kültürel yönden yerleşerek emperyal emellerini gerçekleştirmektedir.

İspanyol ve Portekiz sömürgeciliği Latin Amerika, Asya ve Afrika kıyılarında koloniler kurarak bölgenin zenginliklerini Avrupa’ya taşımış ve sermaye birikimine neden olmuştur. Bu süreç ve biriken sermaye ve buna hakim olan burjuva sınıfı, feodal ekonomik sistemin değişmesine neden olmuştur. Avrupa devletlerini yeni zenginlikler keşfetmeye yönelten unsurlardan biri Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa- Asya ve Afrika ticaret yollarına hakim olması, Akdeniz ve Karadenizi kontrol etmesidir. Mevcut bir imparatorluk askeri fetihlere ve tarıma dayanan ekonomik sistemden kapitalist sisteme geçişe neden olmuştur.

Burjuva sınıfı feodal güçlerin otoritesini, gücünü ve ekonomik ve sosyal yapılarını yıkmış ve tarıma dayanan emek sömürsünün yerine, sermayenin emek sömürsüne dayalı toplum inşasına yönelmiştir. Burjuva sınıfının gelişimi beraberinde ulus devletleri de getirmiş ve ulus devlette burjuva sınıfı egemen güç durumuna yükselmiştir. Burjuva sınıfının egemenliği elde etme sürecinde feodal güçlerle mücadelesi kişisel özgürlük ve yapısal reformlar çerçevesinde gelişmiştir. Bu reformların ortaya çıkardığı zemin, 14. yüzyıldan itibaren kullanılan ancak siyasal bir bağlılık ya da ideoloji olarak kullanılmayan “*Liberal-Liberalizm*” kelimesinin çevresinde oluşmuş ve reformları isteyenler bu kavram etrafında toplanmışlardır. Liberal ve liberalizm olarak adlandırılan bu yeni siyasal durum feodalizmin yerine geçen piyasa toplumunun ya da kapitalist toplumun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Heywood, 2007: 31).

Devleti ele geçiren burjuva sınıfı mutlakiyetçiliğin yerine anayasal alanı savunmuş ve temsili demokrasiyi desteklemiş, din ve vicdan özgürlüğünü ve bireysel özgürlükleri benimsemişlerdir. Liberaller, yönetimin müdahalesinden bağımsız, piyasa kurallarına göre işleyen bir ekonomik düzeni savunmuşlardır. Bu düşünce sermaye birikimi ve beraberinde sanayileşmeyi getirmiştir.

Kapitalizmin ana temasını oluşturan serbest rekabet, sermaye sahiplerini daha fazla kar elde etme amacına yöneltmiş ve tekelleşmeyi ortaya çıkarmıştır. Kar elde etme isteği daha fazla ve ucuz ham madde kaynaklarına sahip olma ve üretilen mal ve hizmetin satılabileceği pazarlara sahip olma düşüncesini ve mücadelesini doğurmuştur. Ancak liberaller bireysel özgürlükleri destekleyerek feodal sistemin baskıcı siyasal ortamından kurtulurken kendi sermayelerini artırmak için çalışan kesimlerin sömürülmesine engel olmamışlardır. Emekçi

kitlelerin acımasızca sömürülmesi teknelci kapitalizme dönüşmesi ve kapitalist devletlerin ve şirketlerin dünyayı paylaşma isteği emperyal politikalar ortaya çıkarmıştır (Akalin, 2014: 32). Tekelleşme ise bereberinde mali sermaye hakimiyetini getirmiştir. Lenin'in de belirttiği gibi meta (mal) ihracının yerini sermaye ihracına, yani mali sermayenin diğer ülkelere transferine bırakmıştır (Lenin, 1974: 72,73).

Bütün bu gelişmeler emperyalizmin yeni bir biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Orta Çağ düzeninin kılıçla toprak fethetme metodunun yerine hammadde kaynakların hakim olmak ve mamul malları satabilmek için pazarlar arayan yeni fetih yöntemlerine geçilmiştir. Kapitalizmin tekelleşmesiyle başat olarak hareket eden sermaye hareketleri, emperyalist emellerini gerçekleştirirken devletle bütünleşmiş ve devlet gücünü daha fazla kullanır hale gelmişlerdir. Teknelci devlet kapitalizmi adı verilen bu süreç İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızlanmıştır (Aren, 2007: 33).

Callinicos'a göre kapitalist emperyalizm, ekonomik ve jeopolitik rekabet olmak üzere iki kaynağın kesiminden beslenmektedir. Ekonomik rekabet tamamen sermaye hareketleri ile ilgili iken, jeopolitik rekabet ülkelerin güvenlik, toprak, nüfuz ve benzeri konularda birbirleriyle olan ilişkilerinden oluşmaktadır (Callinicos, 2014: 40). Sermaye gruplarının ya da bir başka deyişle büyük şirketlerin 21. yüzyıl ekonomik ve siyasal ortamında, varlıklarını sürdürebilmek için kendi aralarındaki ekonomik rekabette daha fazla kaybetmemek için şirket evlilikleri yaparken, sermaye transferinin güvenli ortamda yapılması için de devleti kullanmışlardır. Liberalizmin minimal devlet düşüncesini diğer ülkeler- transfer yapılacak- için kullanırken kendi ülkelerinde sıkı ekonomik politikalarla sermayelerinin büyümesini sağlamışlardır.

Konunun başında da belirtildiği gibi emperyalizm bugünün bir olgusu değildir. Geçmişten günümüze kadar gelen, zaman içinde şekil ve nitelik değiştiren, ancak amacı değişmeyen bir olgudur. Emperyalizm, kapitalizmin gelişim sürecindeki bir aşamadır. 19. yüzyıl boyunca Avrupalı büyük güçlerin ve sonrasında ABD ve Japonya'nın izlediği politikalar emperyalist düşüncenin eylemsel alana dökülmesidir (Callinicos, 2014: 19).

Burjuvazinin kapitalizmin gelişme aşamasında feodaliteye karşı savunduğu ve yücelttiği insan hakları gibi özgürlükçü değerler ile vatan sevgisi gibi değerler sanayileşmeyle ve sonrasında emperyalizmin son versiyonuna ihtiyaç duyulduğunda yozlaştırılmıştır. Bu süreçte sanayileşmeyle birlikte artan emekçi sınıfının siyasal, sosyal ve ekonomik haklarının elde edilmesi ve korunması düşüncesi ve mücadelesi sosyalizm adı verilen yeni bir ideolojinin ve siyasal akımın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Sosyalizm liberal piyasa toplumunun bir eleştirisi olarak ortaya çıkmış ve kapitalizme alternatif bir ekonomik model sunma girişimi olarak adlandırılmıştır. Sosyalizm, Avrupa toplumlarının 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyılda yaşadığı toplumsal değişimin bir ürünüdür. Bu değişimin temelinde ise emekçilerin haklarının elde edilmesi ve korunması mücadelesi yer almaktadır. Sosyalizmin temel ilkesi üretimin devletin elinde toplanması düşüncesinin yanı sıra devletin rolünün de ekonomik olmasıdır. Dolayısıyla sosyalizmin amacı üretimi

toplumun tüm üyeleri arasında çıkarlarına uygun olarak düzenlemek ve kontrol etmektir (Giddens, 2009: 163).

Bazı sosyalistler tarafından Thomas More'un Ütopyası ya da Platon'un Devlet'ine kadar geçmişe uzanan bir ilgiye rağmen sosyalizm, 19. yüzyılda Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından oluşturulan bir ideolojidir (Aren, 2007: 35). Marx ve Engels kurucusu oldukları sosyalizmi ütopyik sosyalizmden ayırmak için bilimsel sosyalizm adını vermişlerdir. Engels tarafından kullanılan bu terim Marksizmin ayrılmaz bir parçasıdır ve sosyalizm ütopyacı ve hayalci olmayıp tamamen deney ve gözlemlere dayanması ve bunlarla doğrulanması nedenine dayanmaktadır.

Marx eserlerinde özel mülkiyet ve serbest piyasanın tezahürü olan kapitalizmin meta üretimi ve üretim araçları üzerindeki etkisini incelemiştir. Marx işçilerin kapitalistler karşısında sonunda zafer kazanacağını düşünmüş, devlet, sınıf, devrim ve insan doğası üzerine kuramlar geliştirmiştir. Kapitalizmin, klasik iktisadın, liberalizmin ve anarşizmin, dinin ve Marksist olmayan sosyalizmin eleştirisini yapmıştır (Daryl Glaser, 2011:26, 27).

Marx'ın kapitalist ilişkilere dair açıklaması, üretim tarzının tam olarak okunmasını ile anlaşılabilir. Üretim tarzı kavramı iç içe geçmiş olgulardan, oluşan insanlık tarihini anlayabilmek için geliştirdiği yöntemin maddeci tarih anlayışına dayalı bir kavramdır (Savran, 2012: 95).

Marx, insanlık tarihinin ilk koşulu olarak insanın varlığını sürdürmesini görmektedir. Bunun için de insanın üretim yapması gerekir. Üretimin ve üretim tarzlarının tarih boyunca aldığı şekiller insanların toplumsal ilişkilerinin biçimini de belirlemektedir. Doğayı çeşitli yollara işleyerek ihtiyaçlarını gideren insanlar aynı zamanda kendi soylarını da üretmişlerdir. Üretici güçleri kullanmaya mecbur olan insanlar doğanın yanı sıra birbirleriyle de ilişki içinde bulunurlar. Marx'ın üretim ilişkisi olarak kavramlaştırdığı bu olgu sosyalist toplumda bireyleri üretimin nesnel koşulları karşısında eşit durumda değerlendirmektedir (Savran, 2012: 98).

Marksizm, 19. yüzyılda diğer fikirlerle mücadele eden bir ideoloji olarak Alman Sosyal Demokrat Partisi ve Rus Bolşevikler üzerinde etkili olmuştur. 20. yüzyılda olgunluk çağına ulaşan ve proleter devrimi esas almasına rağmen hükümet darbesi ile Rusya'da iktidara gelmiştir. Marksizm emek-değer teorisi, artı-değer teorisi, sermayenin yoğunlaşması teorisi, yoksullaşma teorisi ve ekonomik dolaşım teorisi gibi teorilerle kapitalizmin eleştirisini yaparak yeni bir ekonomik model ortaya koymuştur. Bunlara rağmen Marksizm Amerika Birleşik Devletleri'nde bir etki yapmamıştır. Amerikan işçileri ve aydınları arasında yüzeysel, önemsiz ve otoriteden yoksun olarak kalmıştır. Almanya'da ise Marksist gelenek en güçlü olduğu bir evrede olmasına rağmen Rusya'daki gibi iktidara yürüyüşü gerçekleştirememiştir (Schumpeter, 2010: 9).

1917 Bolşevik Devrimi Rusya'da 1929 yılına kadar başarılı bir şekilde devam ederken öncelikle 1929 ekonomik krizi ve ardından gelen İkinci Dünya Savaşı, ülkede vatan

savunmasını ön plana çıkarmış ve alınan ekonomik ve siyasal tedbirler, mevcut ideolojinin yürütülmesinde aksamalara neden olmuştur. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında sömürgeciliğin belirli bölgelerde tasfiyesi ile birlikte Çin, Doğu Avrupa ve Güneydoğu Asya ülkelerinin bağımsızlığa kavuşmaları ve emperyalist ideolojiye kısmi bir darbe indirmiştir. Akalın, yaşanan değişimi ağır olarak nitelendirmesine rağmen sonrasında yaşanacaklar, emperyalizme sadece kısmi bir darbe vurulduğunu gösterecektir (Akalın, 2014: 35).

Sosyalizm içindeki gerilimler, farklı açılardan yorumlar Marx'ın bilimsel sosyalizm teorisini süreç içinde kapitalist sisteme doğru yaklaştırmıştır. Sosyal demokrasi, üçüncü yol gibi yeni yorumlar sosyalizm ile kapitalizmi birlikte okumaya, birbirine entegre olmaya yönelmiştir (Heywood, 2007: 172-183).

1945 sonrası Keynesyen sosyal demokrasi uygulamaları ekonomik sistem olarak genel kabul görmeye başlamıştır. Keynesçi çözümler, mevcut ekonomik bunalıma ilaç gibi gelmiş; refah, sosyal adalet ve demokratikleşme dönemi yaşanmış ancak zengin daha zengin olurkeni fakir ise daha da fakirleşmiş ve Kuzey ile Güney arasında ekonomik ve sosyal uçurum derinleşmiştir (Işıklı, 2007: 21).

1970'li yıllardaki ekonomik kriz Keynesyen refah devletinin mali krizini tetiklemiş, sosyal demokrasinin bu krizi diğer bazı etkenlerle bütünleşerek 1980 ve 1990'lı yıllarda derinleşmiştir. Sanayileşmiş ülkelerde sosyal devlet ve demokrasi arasındaki birliktelik çökmüş ve adeta mevcut olanaklarla derdine çare bulamayan hastaların geçmiş tedavi yöntemlerine dönmesi gibi yerini sermaye yanlısı liberal ve merkez-sağ iktidarlara bırakmıştır. Yeni coğrafi keşiflerle başlayan sermaye birikimi ve kapitalist düşünce, klasik liberalizmden modern liberalizme ve sonrasında neo-liberal politikalara geçiş şeklinde sürecini şimdilik tamamlamıştır (Işıklı, 2007: 22).

Neo-liberal politikalar oluşturan ve Keynesçi refah anlayışını hedef alan bazı köktenci düşünceler, öncelikle ABD ve İngiltere'de sonrasında kıta Avrupası, Avustralya ve Yeni Zelanda etkili olmuştur. Neo-liberalizmin teorisyenlerinden Milton Friedman'a göre ekonomik ve sosyal yaşamda devletin rolünün sınırlandırılması ve kamu kesiminin ağırlığının azaltılması gerekmektedir (Friedman, 1980: 341).

Minimal devletin sadece iç ve dış güvenlik ile sınırlı olması ve özel alan ile kamusal alan arasında ayırım yapan bir devlet olarak liberal düşüncede tezahür etmesi, aslında özel alan ile kamusal alanın sınırları tartışmasını da ortaya çıkarmaktadır (Vincent, 2006: 75). Liberal devlet özel alana saygılı olmaya adanmıştır. Ancak özel alan ile kamusal alanın keskin çizgilerle ayrılması zordur. Kamusal alan ile özel alanı ayırabilecek bir husus vergilerden beslenen alan ile vergilerden beslenmeyen alan olarak belirtmek mümkündür.

Ekonomik alanda eskiye dönüş, yani klasik liberalizme dönüş arzuları; göç karşıtı kampanyalar, göçmenlerin ülkelere gönderilme istekleri, vergilerin düşürülmesi ve sansür uygulamaları gibi fikirleri canlandırmıştır. Siyasal alanda ise devletin küçülmesi ve ekonomiyeye

müdahale etmemesi, devletçi politikalardan uzaklaşılması anlayışını ortaya çıkarmıştır.

Yeni dönemde şirket evlilikleri yapılmış, küçük şirketler batmamak adına büyük şirketlerle birleşmiş ve uluslararası dev şirketler ortaya çıkmıştır. Küreselleşme adı verilen aslında emperyalist düşüncenin yeni versiyonu olan, yeni konjüktürde minimal devletle birlikte büyüyen şirketler adeta yeryüzünde dev şirketler ve cüce devletler dönemini başlatmıştır (Işıklı, 2007: 26).

Neo-liberal politikalar Marksist ideolojinin uygulama alanının başlangıç noktası olan Sovyetler Birliği'nde reform ihtiyacını ortaya çıkarmış, Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar varacak değişiklikler, 1985 yılında Komünist Parti Genel Sekreteri olan Mikhail Gorbaçov zamanında gerçekleşmiştir. Gorbaçov'un amacı, komünist sistemi tamamen değiştirmek ziyade, sistemin temel unsurlarını koruyarak aksayan yönlerini düzeltmek olmuştur (Gönenç, 1998: 186).

Gorbaçov'un Hızlandırma Programı adı altında uygulamaya koyduğu tedbirler paketi Komünist Parti içindeki seçkin kesim tarafından tepki ile karşılanmıştır. Bu kesime karşılık Gorbaçov halk desteğini alabilmenin yolu olarak açıklık ve demokratikleşme kavramları etrafında siyaset yapmaya başlamış ve Komünist Parti'nin dışında, ülkedeki milliyetçi kesimler özellikle Baltık Cumhuriyetleri bu söylemlere destek vermiştir (Gönenç, 1998: 189). Sonuç itibarıyla Sovyetler Birliği 1990 ve 1991 yıllarında dağılma sürecini yaşamış ve Birlik içindeki ülkeler bağımsızlıklarını ilan etmiştir.

Sovyetler Birliği'ndeki Marksist rejimin yıkılması, Marksist ideolojinin siyasal uygulamalarının bir kısmını sona ermesi anlamına geliyordu. Sovyetlerden önce Berlin Duvarının 1989'da yıkılması, Avrupa'daki sosyalist bloka bağlı devletlerin bağımsızlıklarını ilan etmeleri ve liberal ekonomi düzenine geçmeleri, Afrika'daki komünist rejimlerin çökmesi ya da dış baskılar sonucu ideolojik kimliklerinden vazgeçmesi, neo-liberal politikaların bir başarısı olarak görülmektedir. Zbigniew Brzezinski'nin 1990'da yayınlanan "*Muazzam Başarısızlık: Yirminci Yüzyılda Komünizmin Doğumu ve Ölümü*" başlıklı eseri ile "*Tarihin Sonu ve Son İnsan*" başlıklı kitabında Francis Fukuyama kapitalizmin komünizme karşı zafer kazandığını ilan ediyordu (Daryl Glaser, 2011: 29).

2) Geçiş Ekonomileri ve Yabancı Sermaye

Geçiş ekonomisi kavramı sosyalist ekonomik sistemden liberal ekonomik sisteme geçen ülkeleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Yapısal sorunları arasında artan kamusal, sosyal ve askeri harcamalar ve uluslararası ekonomik ve siyasal ortam, bu ülkelerde makro ekonomik dengeleri bozmuş ve yüksek bütçe açıkları, yüksek enflasyon ve artan ücretler kontrol edilemez duruma gelmiştir. Bağımsızlıklarını kazanan ülkeler bozulan bu dengeleri hızlı bir şekilde yerine oturtabilmek için yeni politikalar ortaya koymuştur (Tandırcioğlu, 2002: 202,203).

Geçiş ekonomilerinin serbest piyasa koşullarına uyum sürecinin zamansal faktörü ile ilgili olarak iktisatçılar arasında “şok terapi” ve “aşamalı strateji” olmak üzere iki görüş ortaya çıkmıştır. Şok terapide esas unsur geçişin hızıdır. Bu görüşe göre mümkün olduğu kadar kısa sürede geçişi tamamlamak gerekmektedir. Sürecin uzaması karma bir ekonomik sistem yaratma ihtimali olduğunu iddia etmektedir. Süre ile ilgili olarak bir kesin bir veri bulunmamaktadır. Bir görüşe göre 2 yıldan az olması gerekmektedir. Aşamalı geçiş stratejisine göre ekonominin kötüye gitmesini önlemek ve bireyleri korumak amacıyla geçiş zamana yayılmalıdır. Özellikle yapısal reformların aniden gerçekleşmesi düşünülemez. (Ganmet, 2006: 24-27).

Geçiş ekonomileri için yeni ekonomik modele entegrasyon için yapılması gereken reformların başında makro ekonomik dengelerin tekrar istikrara kavuşturulması gelmektedir. Fiyat istikrarı, fiyatların serbestleşmesi, özelleştirme ve özel sektörün geliştirilmesi diğer önlemler arasındadır (Tandırcıoğlu, 2002: 199). Bütün bu reformların gerçekleştirilmesi için ülkelerin hukuki normlarında değişiklikler gerekmektedir (Fischer ve Sahay, 2000: 22).

Yabancı sermaye din, dil, ırk ayrımı gözetmeksizin daha fazla kar amacı ile serbest rekabet ortamının, ekonomik ve siyasal istikrarın daha fazla olduğu yeri tercih etmektedirler. Yabancı sermaye ekonomi ile ilgili yasalar ve kararların ani değişikliklerinin olduğu ya da sık sık bu değişikliğe teşebbüs eden hükümetlerin olduğu ülkelere kaçınılmazdır (Bulut, 2002: 115).

Özelleştirme yabancı sermayenin ülkeye girişi için uygulanan bir yöntemdir. Ancak yabancı sermayenin ürkek olması ve bilinmeyen ve ekonomik açıdan güvenli olmayan bir ortama giriş yapması düşünülemez. Dolayısıyla yabancı sermayenin özelleştirme kapsamında ülkeye girebilmesinin önündeki engellerin kaldırılması, neo-liberal politikaların sonucu olan uluslararası dev şirketlerin istedikleri esas konudur.

3) Azerbaycan'ın Ekonomik ve Siyasal Dönüşümü

Sovyetler Birliği döneminde Azerbaycan ekonomisi planlı ekonominin tam bir örneği olarak işlemiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte 18 Ekim 1991'de bağımsızlığını ilan eden ülkeler arasında yer alan Azerbaycan da, ekonomik büyüme 1960-70 yılları arasında ortalama % 5,2 iken 1970-80 yılları arasında % 7,4'e yükselmiştir. Ancak 1990'lara doğru Doğu bloku ülkelerinde yaşanan ekonomik sıkıntıdan da kaynaklanan sebeplerle hızlı bir düşüş yaşamış 1986-1990 arasında % 5-6 oranında küçülme yaşanmıştır (Aras, 2003: 10).

Bağımsızlık sonrası diğer Birlik ülkeleri gibi piyasa ekonomisi modelini benimsemiş, ancak diğer ülkelere göre Azerbaycan'ın geçiş süreci ilk yıllarda zor ve ağır olmuştur. Siyasal açıdan Ermenistan'la yaşanan toprak krizi ve topraklarının % 20'ye yakınının Ermenistan tarafından işgal edilmesi; 1992'den başlayarak GSYİH'nin sürekli azalması sonucu 1991 verileri baz alındığında 1995'de % 57,9 oranındaki küçülme oranı Azerbaycan ekonomisine ağır yük getirmiştir (Ay ve Musayev, 2007: 45). Siyasal ve ekonomik alanda yaşanan

gelişmeler ve sorunlarla mücadele Azerbaycan'ın piyasa ekonomisine geçişini 1994 yılına kadar ötelemiştir.

Bağımsızlığın ilk yıllarında Bağımsız Devletler Topluluğu ile olan ilişkileri, zaman içinde diğer ülkeler ve uluslararası kuruluşlarla ilişkilere dönüşmüştür. Azerbaycan günümüzde IMF, Dünya Bankası, Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası, Atlantik Ortaklık Konseyi, Avrupa İktisat Komisyonu, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Asya ve Pasifik Ekonomi ve Sosyal Komisyonu, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı gibi çok uluslu kuruluşlarla anlaşmalar imzalamıştır.

Bunların en önemlileri Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF)'dir. Azerbaycan bağımsızlığının ardından küresel ekonomik güçlerle işbirliğine önem vermiş ve 1994 yılında ülkede siyasal istikrarın sağlanması için hukuki alt yapısını oluşturmuş, uluslararası kuruluşlarla bir takım ekonomik anlaşmalar yapmış, uluslararası finans kuruluşlarıyla işbirliğine girmiştir. 1991'de İslam Konferansı Örgütü, 1992'de Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü, 1993'de Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, 1997'de Dünya Ticaret Örgütü, 1993'de Bağımsız Devletler Birliği'ne, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'na, Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na üye olmuştur. Uluslararası Para Fonu, Avrupa İnkişaf ve Kalkınma Bankası, İslam Kalkınma Bankası gibi örgütlere katılım sağlanmıştır 1995 yılından itibaren yabancı sermaye ülkeye gelmeye başlamıştır. (Süleymanov, 2002: 191).

Azerbaycan'ın piyasa ekonomisine eklenmesi amacıyla yapılan hukuki düzenlemelerin başında 1991'de kabul edilen Özel Mülkiyet Kanunu gelmektedir. 1992'de fiyat liberizasyonuna gidilmiş ve Katma Değer Vergisi uygulamasına geçilmiştir. Yine 1992 Nisan ayında Yabancı Sermaye Kanunu, Ağustos ayında ise Merkez Bankası Kanunu yürürlüğe konulmuş, ayrıca, Ağustos ayında para birimi olarak Manat piyasada işlem görmeye başlamıştır. 1994 yılının Ocak ayında Manat'ın tek yasal para birimi olarak işlem görmesine başlanmıştır. Haziran ayında İflas Kanunu kabul edilmiş, bankaların konsolidasyonu işlemine başlanmıştır (Aras, 2003: 14, 15).

Ekim 1992'de ilk kez devlet tahvili tedavüle çıkarılmıştır. Hükmi kişilerin vergilendirilmesi yasası çıkarılmış, yasa hükümlerine göre yabancı sermaye şirketleri en az % 30 yabancı sermaye katkısı ise % 25 gelir vergisine tabi tutulmuştur. Ekim 1991'de Devlet Vergi İdaresi kurulmuştur. Ocak 1992'de çıkarılan bir kararname ile üretici fiyatlarının % 90'ı, tüketici fiyatlarının % 80'i serbest bırakılmıştır. Özelleştirme kanunu Ocak 1993'de çıkarılmıştır (Pekcan, 1995: 22)

1995 yılının Ocak ayında haksız rekabete ilişkin kanun kabul edilirken, 1995 Nisan ayında ilk kez IMF programı kabul edilmiş ve uygulamaya başlanmıştır. 1995'de küçük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesine ilişkin bir kanun tasarısı kabul edilmiştir. Kabul edilen kanunun ardından 1996 yılında küçük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesine başlanmıştır. Haziran ayında Merkez Bankası Kanunu'nda değişiklik yapılırken, Eylül ayında bankacılık sektöründe yeniden yapılandırma faaliyetlerine hız verilmiş, hazine senetleri piyasası

faaliyete geçirilmiştir. Ağustos ayında ise Toprak Reformu Kanunu kabul edilmiştir (Aras, 2003: 20).

1997 yılının Şubat ayında kamu alımlarında rekabetin korunmasına ilişkin bir kanun kabul edilirken, Haziran ayında İflas Kanunu'nda değişiklik öngören kanun tasarısı yasalaştırılmıştır. Haziran ayında yeni Gümrük Kanunu kabul edilerek basitleştirilmiş yeni bir gümrük tarife uygulamasına geçilmiştir. Telekom Kanunu ise Temmuz ayında kabul edilmiştir (Aras, 2003: 20).

1998 yılında ise enerji sektörünü yeniden düzenlemek üzere Elektrik Kanunu, Ağustos ayında Rehin Kanunu, Eylül ayında yeni bir Menkul Kıymetler Kanunu, 1999 yılının Şubat ayında İş Gücü Kanunu kabul edilmiştir. Petrol gelirlerinin tek bir hesap altında toplanmasını, harcamaların daha şeffaf kurallara göre yapılmasını temin amacıyla, Petrol Fonu kurulmasını öngören bir karar Aralık-1999'da yayımlanmıştır. 1999 yılının sonlarında ise Emlak Komitesi lağvedilirken, yerine 2000 yılının Şubat ayında, kamuya ait mülklerin özelleştirilmesinden sorumlu olacak şekilde Emlak Bakanlığı kurulmuştur. Ayrıca Mayıs ayında yeni bir Özelleştirme Kanunu, Haziran ayında ise yeni bir Vergi Kanunu çıkarılmıştır (Aras, 2003: 21).

Sovyetler Birliği döneminde Azerbaycan vergi gelirleri büyük ölçüde satış, ücret ve işletmelerin satış hasılatları üzerinde sağlanmıştır. Toplanan vergiye konu olan türler daha çok merkezi planlamanın gereksinimleri doğrultusunda oluşmuştur. Geçişle birlikte katma değer vergisi, özel tüketim vergisi, emlak vergisi, toprak vergisi gibi liberal sisteme uygun vergiler toplanmaya başlamıştır (Ay ve Musayev, 2007: 46,47).

Yabancı sermayenin rahatlıkla yatırım yapabilmesi ve dolaşımı için gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Yabancı sermayenin işletme kurabilmesi için öncelikle Adalet Bakanlığına kayıt yaptırması gerekmekte, sonrasında Sosyal Sigorta Kurumuna ve Devlet İstatistik Komitesine kayıt yapılmaktaydı. 2002 'de Cumhurbaşkanı tarafından alınan kararla işletmelerin kayıt süreçlerinde ve işlemlerinde değişiklik yapılmıştır. İşletme lisansı almak için gereken işlem sayısı 240'dan 30'a indirilmiş ve lisans süreleri 2 yıldan 5 yıla çıkarılmıştır (Aras, 2003: 167).

2003-2005 yılları arasında Müteşebbisliğe Yardım Fonu tarafından, 250 milyar Manat değerinde özel müteşebbisler için mali yardım yapması öngörülmüştür. Yabancı Sermayenin Korunmasına Dair Kanun, yabancı girişimcilere yerel girişimcilerle eşit şartlarda teşebbüste bulunma koşullarının oluşturulmasını öngörmektedir. Kanunda gösterilen tek istisnai hal, yabancı girişimcilerin sermaye yatırılacak alanın önemi dikkate alınarak yerli girişimcilerin çıkarlarını olumsuz etkilemeyeceği halde avantajlı bulunmasıdır (Aras, 2003: 168).

Yabancı yatırımcı ile olan anlaşmazlıkların yargı yolu ile çözümlenmesinde Uluslararası Arbitraj Hakkında Kanunu kabul edilmiş, 2000 yılında yürürlüğe girmiştir. Kanuna göre taraflar kendi isteklerine göre her hangi bir yabancı ülkede mahkemeye başvurabilirler. Yabancı mahkemenin kararı ülkede siyasi istikrarı bozmayacak şekilde uygulanacaktır

(Aras, 2003: 196). Ayrıca, Yabancı Arbitrajın Kabulü ve Geçerliliği hakkında 1958 tarihli New York Anlaşmasını Meclis tarafından kabul edilmiş ve Arbitraj Mahkemesi kurulmuştur. Azerbaycan Anayasasına göre Arbitraj Mahkemesi “Azerbaycan Cumhuriyeti İktisat Mahkemesi” olarak görev yapmaktadır (Sarıarslan, 2012:58).

Azerbaycan Cumhuriyeti İktisat Mahkemesi ekonomik davalarla ilgilenen üst mahkeme organıdır. İktisat Mahkemesi istinaf mercii mahkemesi olarak kanunla belirlenmiş şekilde yerli iktisat mahkemelerinin ve uluslararası anlaşmalardan dolayı ortaya çıkan davalarla ilgili istinaf şikayetleri ve istinaf itirazlarını karara bağlamaktadır (Azerbaycan Cumhuriyetinin İktisat Mahkemesi, 2015).

4) Sonuç

Emperyalizmin şekil değiştiren yöntemleri gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkeleri çok uluslu şirketlerin ve uluslararası ekonomik kuruluşların bağımlısı ve bağlantısı durumuna getirmektedir. Bilgi çağının gereklerine uygun olarak teknolojiye meydana gelen gelişmeler sonucu iletişim ağlarının varlığı ve yaygınlığı, yerkürenin herhangi bir ekonomisinde meydana gelen sorunların, dinamo etkisi ile diğer ülkelere sirayet etmesine neden olmaktadır. Silaha ve fetihe dayalı emperyalizm yöntemlerini uygulayan dönemin siyasal örgütlenmesinin tezahürü olan imparatorlukların yerini, ekonomik yöntemlerin kullanılarak kolonize eden, çok uluslu şirketlere ve uluslararası kuruluşlara bırakmıştır. Bu şirket ve kuruluşların varlığının devamı ise ekonomik ve jeopolitik rekabete bağlı olup bu rekabetin güvenliğinin sağlanması gerekmektedir. Bu güvenlik olgusu ise sermayeyi kontrol eden yeni imparatorlukları ortaya çıkarmıştır.

Küreselleşmeyle birlikte gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerin, ekonomik açıdan tek başına hareket edebilmeleri imkansız hale gelmiştir. Küresel şirketlerin ham madde ihtiyaçları ile gelişmekte olan ülkelerin mamul mal edebilmek için kullanılacak teknolojinin transferinin sağlanması ihtiyacı, her iki tarafı buluşturmakta ve kazanan taraf küresel şirketler olmaktadır. Küresel şirketler ise ülkelere girerken hukuki anlamda güvenlikte olmayı istemekte ve taraf ülkenin hukuki yapısında düzenlemelerin yapılmasını dayatmaktadır.

Azerbaycan 20. yüzyılın sonlarında siyasi bağımsızlığını yeniden elde ettikten sonra hızlı bir şekilde ülke ekonomisini dünya ekonomisine entegre olmasını sağlamaya yönelik tedbirler almaya başlamıştır. Uluslararası ekonomik entegrasyon ise dış ticaret, sermayenin uluslararası dolaşımı, işgücünün uluslararası dolaşımı, uluslararası ekonomik kuruluşlara üyelik, bölgesel ekonomik birliklere katılım şeklinde gerçekleşmektedir.

Bütün bu hususların yerine getirilebilmesi için yapılması gereken hukuki düzenlemeler Azerbaycanda da yapılmış ve ülke hızlı bir şekilde küresel ekonominin bir aktörü haline gelmiştir.

Kaynaklar

- *Azerbaycan Cumhuriyetinin İktisat Mahkemesi*. (2015). 06 29, 2015 tarihinde http://www.azerbaijans.com/content_570_tr.html adresinden alındı
- Akalın, C. (2014). Emperyalim ve Siyaset. B. Doster içinde, *Emperyalim ve Türkiye* (s. 21-35). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Aras, O. N. (2003). *Azerbaycan Ekonomisi, Makro Ekonomik ve Sektörel Analiz*. Bakü: Kafkasya Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Aren, S. (2007). *100 Soruda Ekonomi El Kitabı*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Ay, H., & Musayev, G. (2007). Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Azerbaycan Vergi Sistemindeki Gelişmeler ve Vergi Gelirlerinin Kamu Hizmetlerini Finansmanındaki Yeri. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 44(508), 44-54.
- Ay, H., & Musayev, G. (2007). Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Azerbaycan Vergi Sistemindeki Gelişmeler ve Vergi Gelirlerinin Kamu Hizmetlerinin Finansmanındaki Yeri. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 44(508), 44-54.
- Bulut, C. (2002). Yabancı Sermayenin Önemi Kapsamında Türkiye-Azerbaycan Ekonomilerinin Değerlendirilmesi. *Journal of Qafqaz University, Spring(9)*, 113-124.
- Callinicos, A. (2014). *Emperyalizm ve Küresel Ekonomi Politik*. (İ. Aka, Çev.) Ankara: Phoenix.
- Daryl Glaser, D. M. (2011). *20. Yüzyılda Marksizm*. (O. K. B. Türel, Çev.) İstanbul: Versus Kitap.
- Fischer, S., & Sahay, R. (2000). *The Transition Economies After Ten Years*. 06 19, 2015 tarihinde citeseerx.ist.psu.edu/.../download?doi=10 adresinden alındı
- Friedman, M. a. (1980). *Free to Choose*. Pelican Books.
- Ganmet, D. (2006). "Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme Uygulamaları ve Değerlendirilmesi". Ankara: Yüksek Lisan Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı.
- Giddens, A. (2009). *Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori*. (Ü. Tatlıcan, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gönenç, L. (1998). Azerbaycan Anayasası Üzerine Notlar. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 47(1), 185-220.
- Heywood, A. (2007). *Siyasi İdeolojiler*. (A. Bayram, Çev.) Ankara: Adres Yayınları.
- Işıklı, A. (2007). *Yeni Orta Çağ*. İstanbul: Toplumsal Çözüm Yayınları.
- Lenin, V. (1974). *Emperyalizm*. Ankara: Sol Yayınları.
- Pekcan, E. (1995). *Azerbaycan İhracat Pazar Araştırması*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- SARIARSLAN, K. M. (2012). *Türk Cumhuriyetleri Anayasaları*. (A. Eren, & A. Asker, Çev.) Ankara: TÜRKPA Yayınları.
- Savran, S. (2012). Bir Üretim Tarzı Olarak Kapitalizm. N. Satlıgan, S. Sungur , & E. A. Tonak içinde, *Kapital'in İzinde* (s. 91-132). İstanbul: Yordam Kitabevi.
- Schumpeter, J. (2010). *Kapitalizm Sosyalizm ve Demokrasi*. (H. İlhan, Çev.) Ankara: Alter Yayıncılık.
- Süleymanov, E. (2002). Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan- IMF İlişkileri. *Journal of*

Qafqaz University, 190-196.

- Tandırcıoğlu, H. (2002). Geçiş Ekonomilerinde zelleřtirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(3), 198-226.
- Vincent, A. (2006). *Modern Politik İdeolojiler*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.